

notný je Kandertov spôsob videnia vedeckých problémov, čo úzko súvisí s ním používanou metódou terénneho výskumu. Jej súčasťou je snaha vidieť veci optikou vidiečanov, prakticky každý študovaný problém sa usiluje hodnotiť z pozície oboch pohlaví. Komparuje situáciu horských a nížinných obcí, do problémov vnáša konfesionálny aspekt. Kandert neustále hodnotí svoju pozíciu výskumníka a zvažuje svoje možnosti objektívneho skúmania každodennosti stredoslovenských vidiečanov. Text celej práce je prestúpený permanentnou metodologickou diskusiou, často je veľmi kritický, hlavne nešetří prístupy konzervatívneho stredoeurópskeho národopisu, spôsob jeho prístupu k výskumu vidieckych komunít. Kniha obsahuje veľa dôležitých metodických postrehov. Napr. ako sa vyhnúť štylizácii reality informátorami. Upozorňuje na rozdiel medzi proklamáciami informátorov a skutočnosťou, na ich ciele alebo mimochodné dezinterpretácie minulosti, na rozdiely medzi tradovaným obrazom minulosti a súčasnou skutočnosťou. To sú problémy, ktoré musí riešiť každý terénny bádateľ. Snaží sa reflektovať vzťah rôznych kultúrnych systémov, v rámci ktorých sa pohybujú jeho informátori. Kandertova práca je spochybením tak konzervatívneho tradicionalistického, ako aj feministického pohľadu na pozíciu a úlohy oboch pohlaví v spoločnosti. Jej problémom je určitá miera povrchnosti ako dôsledok jeho snahy o obsiahnutie komplexného pohľadu na každodenný život vidiečanov stredného Slovenska. A niekedy aj prvoplánovitosť a prílišná priamochiarosť interpretácií. Pri pozornejšom čítaní textu sa dá ľahko identifikovať, ktorým problémom sa venoval s osobným zaujatím, dlhodobo a tak hlbkovo, a ktoré do textu zahrnul „z povinnosti“, práve kvôli komplexnosti. Je zarážajúce, ako v týchto prípadoch nevyužíva odbornú etnologickú literatúru, ktorá rieši danú problematiku v prostredí socialistického vidieka druhej polovice 20. storočia.

„Životná“ publikácia Josefa Kanderta je úspešným pokusom o skutočné pochopenie reálneho života obyčajných ľudí v období vlády totalitného režimu. Je cenným príspevkom k antropológii komunizmu. Veľmi zrozumiteľne demonštruje prednosti realizácie dlhodobého opakovaného terénneho výskumu limitovaného množstva vybraných modelových lokalít, ako aj dlhodobý intenzívny záujem o určité okruhy vedeckých problémov. Podľa môjho názoru Kandert bol/je intelektuálne zaujímavou alternatívou tak voči stredoeurópskemu a východoeurópskemu národopisnému mainstreamu druhej polovice 20. storočia a aj súčasnému post-národopisu, ako aj voči väčšine prác západných sociálnych antropológov, zaujímajúcich sa o život Stredoeurópanov a Východoeurópanov v podmienkach reálneho socializmu. Jeho knižku by si mali prečítať nielen sociálni vedci, ale každý, kto sa skutočne usiluje o pochopenie sveta, ktorý nás obklopuje a ktorý zároveň sami tvoríme.

Juraj Podoba

Hana Červinková: *Playing Soldiers in Bohemia: An ethnography of NATO membership*

Praha, Set Out 2006, 161 s.

Hra na vojáky v Čechách je titul útlé anglicky psané monografie české antropoložky Hany Červinkové založené na jej Ph.D. disertácii na *New School for Social Research* v New Yorku. Jako dnes již celá řada jiných sociálněantropologických studií sleduje prudce se měnící středoevropský svět po vlně „sametových revolucí“ v roce 1989. Studie zavádí čtenáře do prostředí, kde změny probíhají ještě obtížněji než v jiných oblastech společnosti – do transformující se české armády, trpící, jak sama autorka říká, smutně „melancholickou náladou“, která „vyrůstá z propasti, jež se otevírá mezi fantastickými aspiracemi a frustrujícími reali-

tou“ (str. 53), v níž se celý armádní kolos nachází.

Armáda, obraz nepřítel, bojová technika, celý svět se po roce 1989 naráz změnil. Česká armáda hledala svou novou identitu, étos, organizační řád a hlavně smysl. Lékem na to všechno mělo být zredukování personálu armády mezi lety 1993–2001 na polovinu, její plná profesionalizace a hlavně modernizace začleněním do sil NATO. Ale jak autorka i pozorovatelé procesu transformace zvenčí správně podtrhují, to samo o sobě zdaleka nestačilo; problémy byly někde hlouběji.

Sami aktéři těchto změn na všech úrovních vnímali podle Červinkové chaotičnost transformace armády a přidružení k NATO, kterým scházela dlouhodobá koncepce, značně bolestně a s hlubokou frustrací. Výsledný demoralizující pocit grotesknosti a „kafkovské absurdity“ je ústředním momentem celé knihy, jemuž autorka dává velkoryse zaznít formou častých citací výroků aktérů i oficiálních armádních dokumentů: „...Ty lidi v NATO nás v podstatě vidí jako jiný živočišný druh, co stále ještě leze po stromě, zatímco oni lítají se stíhačkama v oblacích... Nepokládají nás za své partnery. A mají pravdu. Nemáme jim co nabídnout,“ postěžoval si například důstojník elitní letecké jednotky (str. 59). „Jsme v NATO a jsme v mnoha věcech pozadu. ...Snažíme se být moderní, ale naše myšlení je jako za starých časů. A my nechceme být armádou neschopnou boje. ...Takže – dieta. Takže – omlazovací kúra. ...A začít myslet,“ přiznal hloubku problému dokonce oficiální leták samotného ministerstva obrany a anoncoval blízkou změnu (str. 60). Ale jak měla taková „omlazovací kúra“ vlastně vypadat, nebylo nikomu jasné.

Problémů, jimiž trpěla armáda v této, jak sama autorka zdůrazňuje již v úvodu, vpravdě *liminální periodě* celospolečenského „přechodu od komunismu ke kapitalismu, od Varšavské smlouvy k NATO, od Východu k Západu, od zla k dobru“ (str. 52), je

samozřejmě celá řada. Autorka se v pěti kapitolách věnuje vybraným pěti z nich, které se jí jeví jako klíčové.

První kapitola si všímá základních rozporů v situaci transformující se české armády a ukazuje, jak armádu země, která vlastně nikdy s nikým neválčila, pronásleduje přízrak „dobrého vojáka“ Švejka. Ve druhé kapitole autorka zavádí čtenáře do depresivně melancholického světa konzervativních i progresivních důstojníků, pro něž je *liminální* situace armády, uvízlé mezi již neexistujícími starými pořádky a ještě nenastolenými novými, zdrojem krize nejen profesních kariér a identit, ale i maskulinní image vojáka-bojovníka. V další, třetí, kapitole je popsána „mizející kultura“ pasivní rezistence viditelná u poslední generace nedobrovolných vojáků základní služby před profesionalizací armády, pro něž byl vojenský život především nekonečným „plýtváním časem“, strukturovaným jen subverzními rituály času (odškrťávání dní v kalendářích) a neformální mocenské hierarchie (šikana nováčků mazáky). Čtvrtá sonda uvádí čtenáře do prostředí plevelu zarůstající letecké základny X, kde stará sovětská letadla již dosluhují a nová západní ještě nedorazila. V rozhovoru se slzy ronícím důstojníkem leteckých mechaniků se vyjevuje síla nostalgie po starých dobrých časech, „kdy se lítalo,“ ale hlavně nečekaně intimní, takřka libidinózní vztah letců a techniků k (sovětské) technologii, s níž za dekády praxe doslova splynuli. V závěrečné kapitole autorka sleduje vztah českého státu a společnosti ke „své“ armádě a násilí vůbec. Začíná příkladem postupného vyhasínání smyslu vojenského památníku na Vítkově, přes kulminaci kultu *nenásilí* za Sametové revoluce 1989, až po návrat násilí zpět do politiky v souvislosti se vstupem České republiky do NATO a českou účastí na jeho akcích.

Hana Červinková strávila v letech 2001 až 2002 šestnáct měsíců zaměstnána v české armádě coby placený výzkumník zaměřený na kvalitativní analýzu problému

četných odchodů profesionálních vojáků z armády, a poznala tedy prostředí transformující se instituce důkladně zevnitř. Jádrem knihy je její důraz na grotesknost a absurditu, kterou zde cítí zdaleka nejen výzkumník přicházející zvenku, ale i sami aktéři transformace – vojáci. Za ústřední tropus tohoto fenoménu si autorka zvolila „přízrak dobrého vojáka Švejka“, který, jak sama na řadě míst zdůrazňuje, „pronásleduje transformaci armády k novému řádu věcí“ od samého počátku (str. 149). V tom je elegance směřování celého textu, ale přináší to s sebou i celou řadu otázek a úskalí.

Již s významem samotné švejkovské tradice to dnes není v českých zemích zdaleka tak jednoduché. Švejkův kdysi staršími generacemi tolik obdivovaný humor, jeho *pasivní rezistence* vůči státu-stroji (všechno, co tento „dobrý voják“ provádí svým nadřazeným, jeho subverzivní úniky ze soukolí armádní mašinérie umožněné vyprávěním irelevantních groteskních historek a doslovným plněním rozkazů) se strukturálně vzato dost odlišuje od toho, co mají na mysli aktéři dnešní transformace, když mluví o „švejkárně“ a „švejkování“. Pro vojáky uvnitř systému je dnes vyjádřením obecného pocitu absurdity transformující se armády; pro novináře a politiky je zase nástrojem jak zdůraznit, že „my Češi jsme národ Švejků“, a ukázat, že český národ zdaleka neoplývá jen hrdinnými bojovými tradicemi králů železných a zlatých, husitů, partyzánů a legionářů, jimiž se tak pyšní ve svých učebnicích. Odvolávky na Švejka v dnešní transformující se armádě jsou spíše momentálně užitečnou aluzí, jež se ve stylu improvizované brikoláže jaksí naskýtá po ruce, než hlubším strukturálním tropem, jímž by armáda, či dokonce celá česká společnost, žila a dýchala. Autorka si tuto problematickou mnohoznačnost armádního humoru a grotesknosti místy, jak se zdá, uvědomuje, snaží se na ni reagovat a dokonce na ní stavět. Někdy, jako například v případě nadějně započatého,

pro celý text možná klíčového argumentu založeného na logice „familiarity a domesticity“ rozvíjené Achille Mbembem (1992) pro prostředí groteskní absurdity postkoloniálních armád, se však pro čtenáře pointa rozplývá do ztracena (str. 5–6, 147).

Dalším problémem je již vůbec sama otázka, zdali autorkou zdůrazňované (a mimochodem výborně vybrané) hlavní téma grotesknosti a absurdity, jež armádu pronásledují, je jen záležitostí *liminálního* stadia její postkomunistické transformace. Přečteme-li některou z řady krásných pasáží knihy líčících tyto groteskní momenty někomu, kdo absolvoval povinnou základní vojenskou službu dávno před rokem 1989, zaplaví nás ve chvíli desítkami historek dalších, neméně absurdních, a bude se zapřísahat, že tenkrát to opravdu nebylo lepší. Je otázkou, zda absurdita a grotesknost nesouvisí spíše s komunistickou armádou jako takovou než s její transformací. S totalitní armádou, která tak ráda buduje, slovy jiného ústředního tropu, „Potěmkinovy vesnice“, kdy letadla na přehlídkách sice létají, vojáci pochodují, trávíky v kasárnách se před inspekcí stříkají na zeleno a břízky na bílo, ale mnozí – a je jich s postupným soumrakem režimu čím dál více – pochybují, že by to celé kdy bylo schopno boje.

Postoupí-li se po linii tohoto argumentu ještě dále, lze se tázat, jestli absurdita a určitá grotesknost dokonce není vlastností válečných mašinérií moderních armád obecně. „... poslat nás do války by byl jistý masakr. ...Místo aby nás učili jak bojovat, používají nás na hlídání hangárů na letišti. ...Ale uvnitř těch budov, které máme bránit, nic není! ... To je prostě švejkárna,“ uvádí coby příklad takového pocitu absurdity voják základní služby v první kapitole (str. 27). V podmínkách moderních armád však taková situace není ani zdaleka ojedinělá. Jak zdůrazňuje např. Joanna Bourke ve své studii *Intimate History of Killing* (New York: Basic Books 1999), pro skutečný bojový étos moderních armád dvacáté-